

nionde år” egentligen avser intervall om åtta år där det sista året i en cykel också räknas som det första i nästa cykel. Ett närliggande exempel i den kristna tideräkningen utgörs av påskdagen, vilken räknas som den tredje dagen efter Kristi korsfästelse, men som infaller två dygn efter långfredagen. Det är ingen ny tanke att detta inklusiva räknesätt kan ha använts för att beräkna exempelvis tidpunkten för bloten i Lejre och Uppsala, men Nordberg argumenterar övertygande och konsekvent, och beträffande denna fråga ligger bevisbördan i framtiden på den som vill hävda motsatsen.

Framställningen hade emellertid tjänat på ett vidgat angreppssätt som hade kunnat ge perspektiv åt resonemangen. Kanske skjuter jag här över målet, men jag önskar att Nordberg med sin religionshistoriska bakgrund också kunde ha diskuterat något mer om riternas innehåll. Vad innebar en kalendarisk rit? Varför var det så betydelsefullt att bloten firades vid bestämda tidpunkter och vad är egentligen syftet med att nu göra exakta tidfästningar av forntida jular och disting? Och källkritiken till trots finns det osäkerheter i undersökningens premisser.

Den kyrkliga julianska kalendern, som föregick den gregorianska, anses ha introducerats i Norden under 1100-talet då den institutionella kyrkan hade kraft nog att reformera tideräkningen. Källorna nämner dock beräkningsformer och kalendariska termer som avviker från de kyrkliga kalendrarna, och en grundbult i Nordbergs resonemang är att dessa är kvarlevor från förkristen tideräkning. Men det är osäkert om man verkligen kan tala om ett förkristet ursprung, och det är långtifrån självklart att man kan förutsätta en gemensam förkristen tideräkning över hela Skandinavien. Upprepade arkeologiska studier visar på stora regionala skillnader i rituell praxis, och vi kan inte heller rekonstruera något koherent förkristet religiöst system från de spridda notiserna av Beda, Saxo, Snorre, Tacitus och Thietmar av Merseburg. Detsamma gäller det fornvästnordiska källcorpuset och landskapslagarna med väl kända problem att överföra till förkristna förhållanden. Den springande punkten är att det inte finns några slutna, okontaminerade hedniska rum där de skriftliga källorna låter oss kliva in. En långvarig kristen påverkan och utbyte med kontinenten gör det omöjligt att tala om någon statisk och opåverkad urhedendom.

Ett problem är därför vad Nordberg menar med det förkristna Norden. Är det den förkristna religionen som vi känner den från Snorre? Vad har då bronsåldersanalogierna här att göra? En 3 000 år gammal kultur som

intresserar sig för solens och månens gång över himlen kan knappast på allvar korreleras till medeltida eller senare texter. Här närmar vi oss det ständiga dilemma för all forskning om den förkristna religionen: det finns inga säkra primärkällor om den förkristna kulten skrivna av dess utövare. De enda kvarlevorna av eventuella förkristna kulthandlingar återfinns i det arkeologiska materialet, med dess speciella tolkningsproblematik. Här skulle jag ha velat att Nordberg hade studerat den senaste forskningen lite närmare, exempelvis genom någon av antologierna från serien *Vägar till Midgård* (2001 och följande). Istället beskriver han uppfattningen om kristnandet som en mycket långdragen process som ett nytt forskningsrön, och den fullt vederhäftiga men likväl över tio år gamla slutpublikationen från projektet Sveriges kristnande refereras till som ”nyligen” (not 327).

För att sammanfatta resonemanget: titelns term *förkyrklig* tideräkning är väl vald. I stället för *förkristen* signalerar den att boken handlar om de icke-officiella alternativ till de olika kanoniska kalendrarna som vi kan spåra i källorna. Men enligt undertiteln ska det också handla om kalendariska riter i det förkristna Norden. Här finns en skillnad. Kanske skulle undertiteln ha strukits eller i varje fall modifierats, för själva de riter som förmodas ha hållit samman det förkristna samhället ägnas inget egentligt intresse. Nordbergs ärende är i stället att slå fast intervallerna och tidpunkterna för dessa kalendariska riter. Som en grundlig kunskaps-sammanställning i ämnet fyller boken emellertid ett tomrum, och det är gott nog.

Gunnar Nordanskog, Linköping

Göran Gustafsson: *LUKA 27 om Kyrklig Sed 2002. Materialbeskrivning, Resultatredovisning, Analysexempel.* (Meddelanden från Kyrkohistoriska Arkivet i Lund. Ny följd 8.) Lunds universitets Kyrkohistoriska Arkiv. Lund 2006. 171 s. ISBN 91-89515-13-7.

När kyrkohistorieprofessorn Hilding Pleijel år 1942 startade Kyrkohistoriska Arkivet i Lund (LUKA), var avsikten att det folkliga fromhetslivet i Sverige skulle dokumenteras och analyseras på ett sätt som inte gjorts tidigare. Studenter fick i uppdrag att med hjälp av fråge-listan ”Kyrklig folklivsforskning” utföra intervjuer med äldre och kyrkligt aktiva människor över hela Sverige. En skriftserie startades 1943 med namnet ”Meddelanden

från Kyrkohistoriska Arkivet i Lund” och den var i bruk fram till 1984. År 2000 återupptogs denna skriftserie med tillägget ”Ny följd”, där den här recenserade boken ingår. Förutom av Pleijel själv kom det insamlade materialet under den första tiden att särskilt användas av religionssociologen Berndt Gustafsson och etnologen Nils-Arvid Bringéus.

1962 började Kyrkohistoriska Arkivet att sända ut den första samtidsfrågelistan ”Kyrklig sed” till alla Sveriges församlingar. Detta upprepades därefter vart sjätte år. Avsikten med att kontinuerligt ge ut sådana frågelistor har varit att kunna följa kulturella processer över tid i form av både stabilitet och förändringar. Svaren har i första hand lämnats av kyrkoherdarna, och svarsfrekvensen har under lång tid varit mycket hög. Det senare gäller de frågelistor som utgavs 1962, 1968, 1974, 1980 och 1986. Materialet är numera digitaliserat tack vare stora insatser av den nuvarande professorn i religionssociologi Curt Dahlgren. Efter 1986 har tidsintervallet mellan utsändandet av frågelistor blivit något längre än sex år och svarsfrekvensen blivit lägre.

De senaste frågelistorerna utgavs 1995 och 2002. Den tidigare professorn i religionssociologi, Göran Gustafsson, utgår i den här recenserade boken från svaren på frågelistan LUKA 27 år 2002 och jämför dem med svaren på formuläret LUKA 23 år 1995. Hans avsikt är att ge en översiktlig beskrivning och sammanställning av alla de svar som har kommit in. I varje frågeformulär finns det över 200 frågor. Svalternativen har en kvantitativ karaktär. Det gäller först alternativen ”Ja” eller ”Nej” och sedan frekvensbedömningar från den svarandes sida i stil med ”I regel”, ”Ofta”, ”Ibland” eller ”Sällan”. Tidigare har svar på enskilda frågor analyserats över tid från 1962 och framåt, men någon helhetsgenomgång av ett samlat svarmaterial för ett visst år har inte gjorts. De senaste exemplen på användning av svar på enskilda frågor över en längre tid finns i Nils-Arvid Bringéus bok *Den kyrkliga seden*, 2005. Gustafsson vill, till skillnad från Bringéus och andra forskare som använt LUKA-svaren, inrikta sig på bredden av svar, men då bara i de två senaste frågeformulären. Detta medför att framställningen främst blir beskrivande och mindre analytisk med ett visst undantag för det sista kapitlet.

Boken inleds med ett ingående metodkapitel (s. 9–30) där materialets källvärde diskuteras, bl.a. att svarsfrekvensen har sjunkit markant fr.o.m. frågelistan 1995. Därtill kommer att församlingarnas antal i Sverige har minskat avsevärt på landsbygden fr.o.m. 1990-talet, från ca 2 500 år 1995 till omkring 2 200 år 2002 i hela riket.

År 2002 inkom det 1 618 svar från de ca 2 200 församlingarna i landet. Det utgör 72,9 % som kan jämföras med en svarsfrekvens på 87,5 % år 1995. Minskningen 2002 avser speciellt mindre församlingar, särskilt i Skara och Lunds stift. Vid jämförelsen mellan svaren 1995 och 2002 infinner sig ett problem som består i att många frågor blivit omformulerade eller tillkommit i formuläret 2002.

I bokens huvudkapitel med titeln ”Resultatöversikt” (s. 31–150) gör författaren på sociologiskt manér en kvantitativ bearbetning av det omfattande materialet. Redovisningen sker i form av både en skriftlig framställning och ett omfattande tabellmaterial. En tabellförteckning finns på s. V–VI. Indelningsgrunder för bearbetningen av materialet utgörs av Sveriges 13 stift på regionalplanet och församlingarnas invånarantal på lokalplanet. En felkälla vid bearbetningen på stiftsplanet, vilken författaren i någon mån har varit inne på, är att flera av stiftens inte är eller har varit enhetliga storheter ur kyrkogeografisk synpunkt. Detta belyste Berndt Gustafsson redan på 1950-talet. Man kan t.ex. peka på skillnaderna i Växjö stift mellan det frikyrkligt dominerade Jönköpings län och det mer traditionellt kyrkligt orienterade Kronobergs län. I Karlstads stift finns påtagliga skillnader mellan Dalsland och Värmland. När det gäller folkmängden i församlingarna, skiljer författaren på små (upp till 2 000 invånare), medelstora (2 000–10 000 invånare) och stora (dvs. de folkrikaste med mer än 10 000 invånare) församlingar. De små finns självfallet på landsbygden och de största i de stora städerna.

Det första avsnittet i detta kapitel avser kyrkliga handlingar vid livets högtider, dvs. dop, konfirmation, vigsel och begravning. En hel del skillnader mellan stiftens framkommer liksom mellan stora och små församlingar samt förändringar som ägt rum mellan 1995 och 2002. Orsakerna bakom dessa olikheter har i någon större utsträckning inte kunnat diskuteras i denna bok vilken koncentrerar sig på bredden i stället för på djupet.

Nästa avsnitt i huvudkapitlet avser kyrkoårets högtider, som delas in i tre perioder. Först kommer tiden från advent till kyndelsmäss, därefter fastan och påsken och slutligen sommaren och hösten. En företeelse som har ökat markant på senare tid är luciahögtid i kyrkan, nämligen från 63 % till 78 % av församlingarna mellan 1995 och 2002.

Det tredje avsnittet i huvudkapitlet avser gudstjänsterna. Här presenteras bl.a. vilka lekmanaktiviteter som förekommer och i vilken omfattning. Procentuellt

sett för hela landet låg siffran på ungefär samma nivå 1995 och 2002, men en viss ökning har skett särskilt i Stockholms stift. En ny sed i gudstjänsterna utgörs av fridshälsningen mellan bänkgrannar. Någon fråga om detta fanns inte i formuläret 1995, men 2002 var seden känd i 45 % av landets församlingar med tonvikt på större församlingar. Återigen utmärker sig storstadsstiftet Stockholm som den mest nyhetsmottagliga regionen i Sverige i likhet med vad etnologerna Mats Rehnberg och Nils-Arvid Bringéus har visat i studier gällande tidigare perioder av 1900-talet.

I det sista kapitlet, ”Analysexempel” (s. 151–171), tar författaren upp frågan om vilken roll församlingarna, kyrkorna och prästerna spelar i samhällets officiella liv strax före och efter millennieskiftet år 2000 när Svenska kyrkan skildes från staten. Denna frågeställning studeras med utgångspunkt i skolavslutningarna vid vårterminens slut och firandet av nationaldagen den 6 juni. Skolavslutningar i kyrkan och med en prästs medverkan förekom 1995 i 89 % av församlingarna och siffran var stabil fram till 2002 med 88 %. Allra högst frekvens med 98–100 % uppvisar Luleå stift som inkluderar det ”röda” Norrbotten. Motståndet mot skolavslutningar i kyrkan har emellertid tilltagit efter 2002 och kommit från förbundet Humanisterna, Skolverket, diskrimineringsombudsmannen och insändare i tidningarna. Samtidigt uttryckte dåvarande statsminister Göran Persson år 2006 sitt stöd för sådana avslutningar med hänvisning till en lång tradition. Svaren på nästa frågelistas från LUKA får visa hur den procentuella utvecklingen har blivit under de första åren av 2000-talet.

Nationaldagsfirande anordnas inte av församlingarna utan av kommuner och frivilligorganisationer. Här har prästens medverkan minskat från 36 % 1995 till 23 % 2002. Undantaget från denna minskning utgörs av Stockholms stift. Detta utgör egentligen en motsägelse, som författaren dock inte diskuterar, nämligen att Stockholms stift brukar betecknas som det mest sekulariserade området i Sverige. Överhuvudtaget menar jag att författaren inte har presenterat några mer djupgående analyser i sitt slutkapitel. Däremot för han vissa kortfattade hypotetiska resonemang gällande prognoser inför framtiden, vilket är i linje med en sociologisk forskningstradition.

Värdet med denna bok är att läsaren får en bred inblick i hur det kyrkliga livet har gestaltat sig kvantitativt sett på församlingsnivå över hela Sverige strax före och efter det senaste millennieskiftet. Den forskare som vill utföra studier över en längre tid bakåt i tiden har

möjlighet att även vända sig till LUKA:s tidigare samtidsfrågelistor med början 1962. Här återstår många intressanta forskningsuppgifter som denna bok kan ha gett inspiration till.

Anders Gustavsson, Oslo

Krister Gidlund: *Släpp skrivandet loss! Bokutgivningens nya villkor*. Gidlunds förlag, Hedemora 2006. 142 s. ISBN 91-7844-373-3.

Boken vänder sig framför allt till de skönlitterära författare som tänkt ge sig in i den tuffa bokbranschen. Sedan fri prissättning på böcker infördes på 1970-talet har bokbranschen i Sverige utvecklats på ett, enligt många, olyckligt sätt. Fler böcker än någonsin säljs, men få titlar ges ut. Att ge ut en bok styrs av den förväntade ekonomiska lönsamheten och inte av dess kvalitet. För att sälja bra ska författaren helst vara en medial person.

Vidare domineras bokmarknaden av några enstaka stora förlag. Inte sällan köper förlag upp varandra och de eller deras ägare köper också återförsäljarna. Ingår förlagen i större koncerner är risken stor att andra intressen än kvaliteten på böckerna styr bokutgivningen. Enligt detta mönster skulle vi snart bara se bestsellers i boklådorna och biblioteken – om de överhuvudtaget finns kvar.

Parallellt med den dystra bilden av en utpräglat kommersiell bokmarknad där boken marknadsförs och säljs som vilken annan vara som helst, beskriver Krister Gidlund dock en ljusare bild, nämligen den nya teknikens möjligheter att trycka sin egen bok. Det finns teknik som print-on-demand, där man till lågt produktionspris framställer en bok vid efterfrågan, på så vis slipper man ligga ute med kostnaden både för en upplaga som man kanske inte får såld och även för dyr lagerhållning.

Men vad Gidlund vill slå ett slag för är möjligheten att trycka i alla fall det mesta av sin egen bok alldeles själv. Kostnaden är inte längre särskilt hög; en bra skrivare och skanner samt dator har de flesta. Författaren har tidigare gett ut *Att göra sin egen bok* (2000), där han praktiskt beskriver hur man kan gå tillväga för att trycka upp sin släkthistoria eller annat material som ändå bara riktar sig till en liten grupp läsare.

En rad entusiaster har insett möjligheten att syssla med bokutgivning och småförlag finns det i dagsläget gott om, vilka förhoppningsvis kan ta på sig ansvaret att ge ut s.k. smalare litteratur. Gidlund jämför sina egna